

BADA Zoltán

· Szerb Intézet, Budapest; doktorandusz, ELTE BTK, Művelődéstörténeti Doktori
· Program
· zoltan.bada@srpskiinstitut.hu

DORĐE STRATIMIROVIĆ 1848. ÉS 1849. ÉVI SZEREPLÉSE A SZEMÉLYES AMBÍCIÓK ÉS A KESERŰ REALITÁSOK MEZSGYÉJÉN

*ДИМИЋ, Жарко: Ђорђе Стратимировић у Револуцији и рату
1848-1849. Прометеј–Карловачка уметничка радионица,
Нови Сад–Сремски Карловци, 2018.*

Az 1848. és 1849. évi magyarországi szerb mozgalom tudományos feldolgozásának könyvtári polcokat megtöltő szerb nyelvű szakirodalma a közelmúltban egy újabb alkotással gazdagodott. Ahhoz, hogy napvilágot lásson egy maradandó értékű mű, kell egy érdekes, lehetőleg mindig aktualizálható téma, és egy szakmájához nagyon értő, jó íráskészséggel rendelkező szerző. A politikus és katonatiszt Đorđe Stratimirović (1822–1908) és a történész Žarko Dimić (1962) „találkozása” eredményezte e monográfia megjelenését. A könyv bemutatása előtt azonban hadd ismertessük a több mint másfél évszázaddal ezelőtti, rövid időtartamú történelmi korszak fontosabb tényeit és egyik jelentős főszereplőjének ténykedését.

*

Az 1848–1849-es forradalmi eseményekre Közép-Európában a nemzeti ébredés talán legérzékenyebb időszakában került sor. A feudális társadalmi viszonyok maradványainak felszámolása, valamint a nemzetépítés folyamatai a többnemzetiségű történelmi Magyarországon elkerülhetetlen feszültségekhez és sajnálatos módon fegyveres harcokhoz, véres polgárháborúhoz vezettek. A magyar politikai nemzet gondolata és a nemzetiségek, köztük a magyarországi szerbek etnocentrikus

célzatú területi autonómiaigénye volt a politikai viták fő forrása. A nemzettudat és a vallási identitás fontosságát mind a magyaroknál, mind a velük társnemzeti státust óhajtó nemzetiségeknél nem kellett különösebben megindokolni. E két tényezőt tömegek mozgósítására viszont igen hatásosan és eredményesen fel lehetett használni. A nemzettudat és a nemzeti büszkeség a maga szellemiségével meg politikai retorikájával elválaszthatatlanul egybekötődött az ország vagy éppen egy kisebb elkülönített autonóm területi egység szuverenitásával, sérthetlenségével. A 19. század első felében a területi szuverenitás kérdését nem lehetett szóbeli vitáktól és fegyveres konfliktusoktól mentesen megemlíteni, illetve követelni a területi autonómiával kapcsolatos igényeket. Az akkori kor magyar nemzetének politikai viszonya a történelmi Magyarország területén élő többi nemzetiséggel – főként a szerbekkel, románokkal, horvátokkal és szlovákokkal – egy felfűtött politikai létkörben determináltan csak konfliktusokat eredményezhetett.

A történelem egyik gyakori mozzanata és jelensége szokott lenni, hogy a forradalmi időszakok, így 1848 tavaszának változásokat követelő eseményei törvényszerűen „kitermelik” a maguk kimagasló vezéregyéniségeit, akik rendre személyi ambícióktól (is) irányítva, a tettek embereiként nagyon rövid idő alatt vezetői pozícióba tudnak kerülni. Erős karizmájuk és kiváló szónoki képességeik által közvetlenül hatást tudnak gyakorolni kortársaikra, a forradalmi mozgalomban résztvevő embertömegekre. Ilyen adottságoknak köszönhetően lett Đorđe Stratimirović (Újvidék, 1822–Bécs, 1908) a magyarországi szerb mozgalom egyik fő vezetője: az 1848-as és 1849-es forradalomban és beháborúban a szerb fegyveres felkelők főparancsnoka (Karadžorđe óta másodikként a „vožd”, azaz a „vezér” cím viselője) és a Karlócán (Sremski Karlovci) székelő Szerb Főtanács (Glavni odbor) elnöke.

A hercegovinai illetőségű, tekintélyes magyarországi szerb földbirtokos családból származó, jó vágású és rendkívül intelligens fiatalember 1848 tavaszán, 26 évesen már érett személynek bizonyult ahhoz, hogy merész követeléssel lépjen fel szerb nemzete érdekében. Mivel azonban Kossuth Lajos 1848. április 8-án a pozsonyi nemzetgyűlésben és egy nappal később egy személyes fogadáson nem volt hajlandó rugalmas(-abb) megoldásra, és emellett Đorđe Stratimirović sem mondott le egykönnyen a szerbek politikai követeléseiről – kilátásba helyezve akár a bécsi udvar támogatásának kérését –, pattanásig feszült lett a légkör. A politikai érvelések kemény szócsatájában ekkor hangzott el Kossuth történelmi szállóigévé váló mondata: „... ez esetben kardjainkat összekeresztezzük” (Stratimirović 1911. évi német nyelvű emlékiratában: „...”).

dann werden wir unsere Degen kreuzen”). Az újvidéki deputáció tagjaként jelenlévő Đorđe Stratimirović sem volt rest visszavágni: „A szerb sose volt gyáva” (németül: „Die Serbe war nie feig dazu”). Ennek a szóváltásnak nagyon komoly történelmi következményei lettek. Egy hónappal a szerbek májusi közgyűlését követően, 1848. június 12-én, Karlóca szűkebb térségében véres szerb–magyar csatákra került sor, amelyben a politikus Đorđe Stratimirović immár katonai előjáróként (is) fontos szerepet játszott. A politikai és a katonai vezető e kettős szerepköre addig volt számára biztosított, amíg a magyar honvédséggel folyamatosan zajlottak a kíméletlen csaták. Amikor azonban színre léptek a magasabb és befolyásosabb körök képviselői – a bécsi udvar ármánykodó emberei Ferdinand von Mayerhofferrel az élen, a Szerb Fejedelemség területéről fegyveres önkéntesek kíséretében érkező politikai küldöttek Matija Bannal, valamint a merev magatartású magyarországi szerb ortodox egyház vezetője, Josif Rajačić metropolita (majdani pátriárka) –, attól kezdődően Đorđe Stratimirović felívelő pályára megakadt. 1848 őszétől olyan állapotok uralkodtak, amelyek következtében már nem érezte magát szilárd talajon. A szerb felkelők perlaszi vereségét követően erősen megromlott a viszonya Rajačić pátriárkával (az időnkénti teátrális kibékülések sosem voltak őszinték és tartósak); továbbá a szerbek fő döntéshozó politikai testületét jelentő Főtanácsban elveszítette a tagság nagyobb részének bizalmát, ami után 1848 szeptemberében elmozdították vezetői pozíciójából; végül október havában a szerb fegyveres csapatok főparancsnoki posztjától is meg kellett válnia az Itáliából érkező Stevan Šupljikac császári ezredes és vajda javára. Ez utóbbi váratlan halála után azonban nem Stratimirović, hanem a szerbiai önkéntesek vezére, Stevan Petrović Knićanin vezérőrnagy és vajda lett a főparancsnok. E belső feszültségekkel terhes időszakot követően egészen 1849 áprilisáig, Perczel Mór honvédtábornok délvidéki támadásáig Đorđe Stratimirović nem vett részt a szerb–magyar fegyveres harcokban. Amikor a szerb felkelők visszaszorultak az erődítménnyé kiépített Titeli-fennsíkra, rendkívüli biztosként együttműködött Knićaninnal és megszervezte az említett fennsík további védelmét. 1849 júliusának végén mint a szerb felkelők egyik fontos vezetője megkapta a császári alezredesi rangot. A forradalom bukása után ezzel a ranggal visszalépett a császári hadseregbe, és szolgálataiért elnyerte a Lipót-rendet. (Az osztrák vezérkar erősen vitatta Stratimirović lojalitását, emiatt nem terjesztették elő a Mária Terézia-rend odaítélésére és a vele járó, jóval nagyobb pénzjutalomra.)

Mindent összevetve, Đorđe Stratimirović 1848-as és 1849-es történelmi szereplése felemelkedések és kudarcok egyvelegének tekinthe-

tő. Impulzív személyként mindig a tettvágy hajtóerejével cselekedett. Egy testben volt egyszerre kemény és határozott célokat kitűző, heves temperamentumú katonatiszt és gyakorlott politikai szónok – egyszóval olyan személyiségjegyekkel rendelkező férfi, akit a „jó Isten is vezető egyéniségnek teremtett”. Nem számolt viszont a saját szerb nemzetében uralkodó belső erőviszonyokkal, amelyek következtében háttérbe szorították. Az elkövetkező évtizedekben gyakorlatilag csak a politikában, a több újság részére küldött publicisztikáiban, és emlékiratai megírásában talált kedvtelést, lelki vigaszt. Országgyűlési képviselőként is ténykedett és politikai lapot is akart elindítani, de utóbbi kísérlete nem járt sikerrel. 1872 és 1908 között szinte kizárólag Bécsben élt. Német nyelvű emlékiratait 1894-ben Ljubica lányának diktálta le, majd egyik fia, ifjabb Đorđe Đ. Stratimirović posztumusz jelentette meg 1911-ben (címe: *Was ich erlebte. Erinnerungen von general von Stratimirović*. W. Braumüller, Wien-Leibzig, 1911.) Mindössze két év múlva, 1913-ban a szerb nyelvű kiadvány is elhagyta a nyomdát (cirill betűs, címe: *Uspomene generala Đorđa Stratimirovića*. Naklada „Adrije”, Beč-Zagreb-Lajpcig, 1913.). Olyan tartalmú műről van szó, amelynek egyes fejezeteit – a karlócai csatának, Újvidék tűzérési lövetésének vagy a korabeli kolerajárvány hiteles leírását – a mai szerb történészi szakma első rendű történelmi forrásként tart számon. Emlékiratai azért is jelentősek, mert Đorđe Stratimirović életének 1848 és 1872 közötti időszakába is betekintést nyújt, és mert a szerző közzétette az események kronológiai táblázatát is. Éppen ezért az első szerb kiadás centenáriuma alkalmából két történész, Žarko Dimić és Đorđe Bošković szakértői összefogással 2013-ban megjelentette a szerb nyelvű emlékiratoknak egy tartalmas bevezető tanulmánnyal, valamint földrajzi- és személyi nevek vegyes mutatójával kibővített második kiadását (cirill betűs, címe: *Đorđe Stratimirović: Uspomene*. Drugo izdanje, priredio Žarko Dimić. Malo istorijsko društvo, Novi Sad, 2013.). Tömören összefoglalva: egy évszázad elmúltával a szerb történészi szakma az emlékiratoknak kellő mértékben biztosított nyilvánosságot. Ugyanakkor meg kell említeni azt a különösen furcsa tényállást is, hogy Đorđe Stratimirović teljes életéről szerb szerző tollából eddig mindössze csak egy szerb nyelvű életrajzi lexikonban tettek közzé szerény, háromoldalmi életrajzi írást (cirill betűs, címe: *Đeneral Đorđe Stratimirović*. In: *Znameniti Srbi XIX veka*. III. knjiga. Urednik: Andra Gavrilović. Naklada i štampa Srpske štamparije, Zagreb, 1904, 94–96.). Úgy tűnik, egyelőre még várat magára egy tudományos igényű, kritikai életrajzi monográfia.

*

Amikor Đorđe Stratimirović tetteit szemléljük a szerb történettudományi szakirodalomban, a múlt kutatói leginkább csak az említett szűk két esztendőt, az 1848-hoz és 1849-hez kötődő cselekedeteit és közszerepléseit választják (fő) témának. A politikai és katonai vezető korábban említett emlékiratai bőséges forrásanyagot nyújtottak a történészeknek, így Žarko Dimićnek is. Ez vezetett el ahhoz a szerzői elgondoláshoz, hogy a figyelmünk fókuszába kerülő monográfiájában megírja az eddig legtartalmasabb „sztorit” Stratimirović-nak a forradalomban és háborúban betöltött szerepéről. Még a 2010-es évek elején egy történettudományi projektum keretében tervbe vették Josif Rajačić metropolita/pátriárka és Đorđe Stratimirović kritikai monográfiájának megírását. Ez utóbbi műhöz Žarko Dimić 2015-ben megvédett történettudományi doktori disszertációja nyújtotta azt a kéziratkorpuszt, amely majdan a monográfia 2018. évi kiadásához vezetett.

Itt talán érdemes lesz megemlíteni, hogy a szónak szűkebb értelmében vett tudományos művek mellett a szerb történészek egy része hagyományszerűen nagy jelentőséget ad az évfordulós megemlékezések ürügyén és a tudománynépszerűsítés szándékával megírt folytatásos tárcasorozatoknak, amelyeket napilapok hasábjain tesznek közzé. Az effajta publicisztikai hagyományt gyakorolva Žarko Dimić 2018 folyamán az újvidéki *Dnevnik* napilapban folytatásos tárcaként közzétette Đorđe Stratimirović történelmi szerepét az 1848-as és 1849-es eseményekben (e sorozat címe: *General Đorđe Stratimirović i Velika buna 1848.*). S bár egy napilap mint populáris médium könnyebben, azonnal és közvetlenül hozza testközelbe az olvasót a történelmi személyiséggel, azért mégiscsak a tudományos igényű monográfia nyújthatja teljes egészében a legtartalmasabb olvasási és szövegelemzői élményt. A történelmi tények ilyen műben válnak teljesen hitelessé.

Žarko Dimić 568 oldal terjedelmű könyve a következő fejezetekre tagolódik: Előszó (7–10.); Đorđe Stratimirović – származás, tanulmányai, ténykedése 1848-ig (11–34.); A Forradalom európai kontextusa (35–50.); Szerbek és magyarok a forradalom kezdetén (51–94.); A májusi nemzetgyűlés (95–114.); A népi közigazgatási szervek megalakulása és Đorđe Stratimirović közreműködése ezek munkájában (115–146.); A szerb katonaság megszervezése és a magyarokkal való fegyveres összetűzés előkészületei (147–188.); Harcok Karlócánál 1848. június 12-én (189–214.); Đorđe Stratimirović részvétele a harcokban 1848 októberéig (215–260.); Josif Rajačić pátriárka és Đorđe Stratimirović viszonya

(261–346.); Đorđe Stratimirović részvétele a harcokban 1848 októbere után (347–390.); Stevan Knicanin vajda és Đorđe Stratimirović (391–410.); Đorđe Stratimirović viszonya a szerbiai hivatalos személyekkel (411–424.); A Szerb Fejedelemségből érkező támogatás a magyarországi szerb nemzeti mozgalomnak (politikai, anyagi és katonai) (425–448.); Đorđe Stratimirović viszonya Josip Jelačić bánnal (449–467.); A bécsi udvar szerepe a szerb nemzeti mozgalom ténykedésében (469–494.); A szerb nemzeti mozgalom ténykedésének vége (495–506.); Đorđe Stratimirović alakja – jelentősége és szerepe a szerb nemzeti mozgalomban (507–523.). Könyvészeti szempontból a monográfia elkerülhetetlen és fontos tartozékai a terjedelmes földrajzi névmutató (525–534.) és személyi névmutató (535–549.), valamint a források és szakirodalom jegyzéke (551–563.).

Amikor az olvasó kezébe veszi a könyvet, már a fejezetcímek arról tanúskodnak, hogy a szerző mélyreható, minden fontos részletre kiterjedő történelmi elemzést vett tervbe és szándékozott megvalósítani. Az ő tollából Đorđe Stratimirović 1848-as és 1849-es „sztorija” egy teljes, kerek történet lett. A szakirodalom- és forrásbázisa külön figyelmet érdemel. A levéltári forrásanyagként feltüntetett primer dokumentumok hat levéltári intézményből származnak, míg a már megjelentetett levéltári anyagok köteteinek száma szintén hat. Dr. Žarko Dimić az adatgyűjtés időszakában összesen 28 sajtótermékből szemlézett – ebből 7 szerb, 4 horvát, 16 német és 1 francia nyelvű periodika. A memoáriródalom 17 műve is ott szerepelt a felhasznált anyagok jegyzékén, amelyben Đorđe Stratimirović neves kortársainak visszaemlékezéseibe és (politikai) gondolatvilágába nyerhetünk betekintést. Végül, a tudományos forrásbázist 115 történettudományi mű – monográfia, tanulmány- és konferencia-kötet, tudományos folyóiratban közzétett publicisztika – teszi teljessé. Valamennyi megemlített forrásanyag összesen 1049 lábjegyzetben lett elhelyezve. S hogy fokozzuk a könyv számjellelű kuriózumainak erejét, elmondjuk, hogy összesen 168 illusztráció lett közzétéve, a földrajzi névmutatóban 268 név (település, város, régió, körzet, tartomány, ország), míg a személyi névmutatóban 475 halandó történelmi személyiség neve szerepel. A felsorolt adatok arról tanúskodnak, hogy a szerző az 1848-as és 1849-es téma kiváló szakértőjeként és Đorđe Stratimirović szakavatott ismerőjeként nagyon komoly, tiszteletet parancsoló művet tett le az asztalra.

Szakmai szemmel nézve Žarko Dimić könyvének fő erénye és szugesztív ereje abban rejlik, hogy egy viszonylag rövid, alig kétévnyi időszakot – az 1848. évi karlócai májusi szerb nemzetgyűléstől az 1849.

évvégi Bach-abszolútizmus bevezetéséig – minden fontosabb történelmi eseményt és emberek közötti interaktivitást odafigyelve, akkurátusan pontosan végigvezetett, majd az európai események elemzői kereteibe is helyezte.

A Đorđe Stratimirovićról szóló monográfia 2018-ban jelent meg a Szerb Vajdaság 1848. évi kikiáltásának 170. évfordulója alkalmából az újvidéki Prometej és a karlócai Karlovačka umetnička radionica kiadók gondozásában.

Beérkezés időpontja: 2019. 10. 17.

